

Theoretical analysis reveals that in its essence and content of the concept of the activity approach is complex and multi-faceted education, which includes an analysis of the formation of self-realization, self-development of the person as the subject of activity. The basic idea of the activity approach in the educational process is not connected with the activity as such, but with the activities, which is a means of formation and development of the child.

The transformation of ideas of the activity approach in historical and pedagogical context of the twentieth century is revealed. It was found out that the content of this concept in the 30's in psychology was regarded as «the principle of the activity»; in the 70th of XX century appeared in the scientific revolution definition of «active approach». In the second half of the 80th – student-activity approach, focused not only on the assimilation of knowledge, but also on the ways of their assimilation, thought and action, the development of cognitive effort and creativity of the child that has been recognized as one of the system-forming factors restructuring the education system. Further development of the activity approach in psychological and educational research over 90s is associated with a change in the educational paradigm (90 years of the twentieth century), since the transformation took place in the student-activity-oriented concept of education.

Generalization of the characteristics, especially the development of the ideas of the activity approach in educational theory, due to deterministic requirements of the society for the education of children in different historical periods is made.

Key words: *idea, approach, activity, activity approach, effectiveness of knowledge, competence approach, practice-oriented learning, student-activity approach.*

УДК 376.42:372:893

Ю. М. Косенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМ УЧНЯМ У 20-Х – НА ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюється проблема вивчення суспільно-історичного матеріалу розумово відсталими дітьми в Україні в перші післяреволюційні роки, розглядається питання становлення системи навчальних закладів для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. Досліджено засоби, методи і прийоми навчання розумово відсталих дітей суспільствознавчим дисциплінам у допоміжних школах УСРР. Проаналізовано погляди радянських учених-дефектологів на проблему викладання суспільно-історичного матеріалу розумово відсталим школярам. Здійснено аналіз змісту програмового матеріалу суспільно-історичних дисциплін допоміжної школи.

Ключові слова: *розумово відсталі діти, суспільствознавство, історія, методика, допоміжна школа.*

Постановка проблеми. Для глибокого розуміння і правильного виконання багатьох методичних завдань на сучасному етапі розвитку спеціальної педагогіки великого значення набувають ретроспективні дослідження, аналіз теоретичних і практичних розробок у галузі навчання історії розумово відсталих дітей. Історичний підхід дає змогу глибше усвідомити закономірності змістового наповнення суспільствознавчих

дисциплін у допоміжних закладах освіти та дослідити способи досягнення навчально-виховних цілей на уроках суспільно-історичного циклу.

Аналіз актуальних досліджень. Процеси становлення й розвитку окремих напрямів спеціальної освіти в певні хронологічні періоди висвітлювались у роботах В. І. Бондаря, В. Г. Гладуша, Х. С. Замського, В. В. Золотоверх, Л. К. Одинченко, М. М. Малофєєва, О. Е. Шевченко та ін. Однак усі ці дослідження стосувалися загальних питань корекційної педагогіки. Специфіка розвитку теорії і практики навчання історії розумово відсталих школярів залишалася поза увагою науковців. Тому проблема змісту, форм, засобів та методів навчання історії учнів спеціальних шкіл на різних етапах розвитку України до тепер залишається актуальною.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей викладання суспільно-історичного матеріалу розумово відсталим учням у 20-х – 30-х роках ХХ століття.

Методи дослідження. Аналіз архівних джерел та історичної й психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Більшовицький переворот 1917 року ліквідував існуючу систему допоміжного навчання осіб із розумовою відсталістю. Починаючи з 1918 року, радянська влада організовує для цієї категорії осіб спеціальні школи та класи, підпорядковані Наркомосу. У цей час в Україні не було єдиних навчальних планів і програм для розумово відсталих дітей, не вистачало кваліфікованих дефектологів, тому в багатьох спеціальних навчальних закладах користувалися програмами трудових шкіл I ступеня. Необхідно зазначити, що нова влада виключила із переліку шкільних предметів історію як самостійний курс. Наприклад, замість неї у програмах шкіл I ступеня за 1920 рік пропонувалося декілька нових суспільно-історичних предметів: «Країнознавство» та «Суспільствознавство». У межах цих предметів передбачалися бесіди про Батьківщину з вивченням окремих історичних відомостей, найбільш важливих епізодів з історії російської культури, політичної економії, правознавства, етнографії тощо. Відповідно до нових програм пропонувалися нові завдання: показати учням закономірності соціалістичної революції та радянського ладу, сформулювати уявлення про історичний процес як історію народу, його важку працю й боротьбу за краще життя.

За даними І. Л. Бахтіної, серед тогочасних педагогів єдиної спільної думки про суспільствознавство не було. Деякі з них розуміли, що воно лише за назвою покликане замінити історію, тому досить часто в навчальні плани шкіл включалося суспільствознавство, а фактично викладалася історія [1, 56].

У дослідженні Л. В. Смирнової зазначається, що в перші навчальні плани допоміжних шкіл (1918–1923 рр.) також був упроваджений навчальний предмет «Життєзнавство». На цих уроках школярі отримували практичні відомості про оточуюче середовище, про соціальне виховання.

Школа намагалася ввести розумово відсталу дитину у світ нових соціалістичних відносин між людьми. Найбільш уживаним методом на цих заняттях була бесіда. За автором, у цей час у допоміжних школах активно впроваджуються елементи суспільно-політичного виховання розумово відсталих школярів шляхом залучення їх до участі в революційних святах та організації зустрічей з учасниками революційних подій і громадянської війни. Навчальний матеріал із курсу «Життєзнавство» подавався концентричними колами від конкретного до більш загального: сім'я, школа, село, місто, країна, світ [2, 190; 4, 24].

У цей час деякі спеціальні заклади, навчаючи розумово відсталих учнів, використовували програми дворічних трудових шкіл, які передбачали вивчення окремих історичних подій і явищ на уроках народознавства та заняттях із політграмоти.

За даними В. І. Бондаря, на початку 20-х років ХХ століття в Україні існували допоміжні школи, в яких навчальні програми розроблялися самими педагогічними колективами. За програмами цих закладів педагогам пропонувалося активно залучати дітей до вивчення місцевого матеріалу. У навчально-виховній роботі значна увага приділялася вивченню краєзнавчого матеріалу як основи формування в учнів національної самосвідомості, патріотизму, любові до рідного краю, Батьківщини. Учні організовували екскурсії та зустрічі з представниками різних професій, на яких знайомили із виробничим процесом місцевих підприємств, стосунками між працівниками на виробництві, технічними засобами, місцевістю та її природними ресурсами, з побутом та культурою місцевих мешканців, з народними звичаями і традиціями краю [2, 198].

У зв'язку з реорганізацією структури шкільної освіти в 1921 році була опублікована нова програма із суспільствознавства. Відповідно до цієї програми, курс був покликаний об'єднати всі суспільні науки у школі та встановити тісні зв'язки із сучасністю. Цей курс вивчали розумово відсталі учні допоміжних шкіл, програми яких у цілому відповідали програмам трудових шкіл I ступеня (1–4 класи). Зміст цього курсу пропонував дітям вивчати такі питання, як походження людини, первісний комунізм, розвиток сім'ї тощо. На переконання дослідниці О. А. Лижині, такий матеріал був складним навіть для учнів I ступеня масової школи [3, 47]. Можемо лише припустити, які труднощі виникали в розумово відсталих школярів під час вивчення суспільствознавчого матеріалу, коли дослідники вказують на проблеми в усвідомленні цього курсу дітьми, розвиток яких відповідав нормі.

Великі труднощі у засвоєнні суспільствознавства були пов'язані з відсутністю підручників та навчальних посібників. Причину цього можна вбачати в тому, що радянська школа розглядалася партійними та державними органами як зброя комуністичного переродження суспільства. Вона не могла будувати навчально-виховний процес, спираючись на методи і

принципи дореволюційної школи. Партійне керівництво декларувало необхідність ґрунтовного перегляду характеру та змісту навчання й виховання школярів. Розробка нових програм передбачала також створення відповідних підручників, але позиція керівництва Наркомосу щодо використання підручників у навчальному процесі була неоднозначною. Наприклад, завідувач відділом реформи школи Наркомосу П. М. Лепешинський вважав шкільний підручник пережитком старого ладу й виступав проти використання підручників взагалі. Виходячи з цих позицій, дореволюційні підручники були заборонені Наркомосом.

За переконаннями І. Л. Бахтіної, педагоги на місцях були хоч і менш радикально налаштовані, але все-таки не могли не використовувати підручники у процесі навчання дітей [1, 58]. На нашу думку, залучення існуючих (дореволюційних) підручників у навчанні суспільствознавству розумово відсталих школярів не могло кардинально змінити рівень усвідомлення ними навчального матеріалу. Адже у школах до 1917 року не існувало курсу «Суспільствознавство» й відповідно не було підручників, а царські підручники з історії фактично не відповідали програмі з суспільствознавства, були побудовані на іншій ідеологічній платформі та не враховували пізнавальних можливостей дітей із розумовою відсталістю.

Деякі вчителі суспільствознавства зосереджували увагу на викладанні розумово відсталим дітям регіональної історії, а саме, вивченні минулого й сьогодення місцевих промислових підприємств, сільськогосподарських комун і артільей, вивченні історії населених пунктів.

У 1925 році відбулися зміни у процесі організації навчально-виховного процесу розумово відсталих учнів, які були пов'язані з введенням у дію інструкції «Про комплексну систему навчання в закладах соціального виховання УСРР». В основі комплексних програм були задіяні принципи взаємозв'язку дитини й природи, організації навчання дітей на основі їх потреб та саморозвитку, зв'язку школи з працею, життям. На переконання В. І. Бондаря, головним предметом навчальної діяльності стала праця. Навколо трудової діяльності концентрувалося вивчення основ наук. Ознайомлення з довкіллям передбачалося здійснювати на основі взаємозв'язку та взаємозалежності між трьома основними розділами життєвих явищ: природа, праця і суспільство [2, 187].

При такій побудові програм навчальний матеріал складався на основі вивчення рідного краю, його минулого та пов'язувався з сезонними картинами природи і праці людей. Також залучалася окрема історична інформація для кращого розуміння дітьми сучасності.

Відповідно до комплексної системи навчання, викладання окремих навчальних дисциплін вважалося пережитком і традиціями старої дореволюційної школи. Почалися періодичні оновлення змісту навчання, що призвело до випуску журналів-підручників та місцевих підручників.

Провідними методами роботи в цей період були: наочний, трудовий, екскурсійний, самостійна робота та метод драматизації.

Досліджуючи проблему розвитку методики викладання суспільствознавства в допоміжній школі, необхідно зазначити, що у 20-х роках минулого століття вчителями практично не враховувалися індивідуальні пізнавальні можливості кожного учня. Також не було стабільності у змістовому наповненні шкільного курсу, що негативно впливало на якість засвоєння дітьми навчального матеріалу.

За даними В. І. Бондаря, на заваді ефективному навчанню учнів з розумовою відсталістю в цей період стояли: безсистемність у розташуванні програмового матеріалу, невизначеність і розпливчатість методичних пояснень, їх випадковий, уривчастий характер, невідповідність змісту навчання, невідповідність форм реалізації курсу особливостям розвитку дітей, розрив зв'язку теорії з практикою [2, 202–204].

На уроках суспільствознавства в допоміжних школах почали більш активно використовуватися такі методи навчання, як розповідь, бесіда, вивчення напам'ять, демонстрація діапозитивів, кіноурок тощо. Деякі з них були малоефективними в роботі з цією категорією осіб.

Ігнорування інтелектуальних та індивідуальних особливостей дітей, низький рівень засвоєння навчального матеріалу з суспільствознавства став причиною численних перевірок, що призвело до виходу 18 січня 1927 року постанови ЦК ВКП(б) «О преподавании обществоведения в школах II степени, фабрично-заводской и крестьянской молодежи». У цьому документі зазначалося, що викладання суспільствознавства у школах залишається однією зі слабких ланок народної освіти [1, 59].

Протягом 20-х – на початку 30-х років ХХ століття допоміжна школа поступово прирівнялася до масової, а властива їй функція – подолання неуспішності дітей із розумовою відсталістю була частково нівельованою. У 1932 році допоміжна школа стає семирічною і за новим навчальним планом поділяється на два концентри. Другий концентр (шостий і сьомий роки навчання) мав забезпечувати підготовку старшокласників до вступу у фабрично-заводські училища. Навчальні плани другого концентру фактично не враховували психофізичних особливостей розумово відсталих школярів і були розраховані на дітей із досить високими розумовими здібностями. Серед переліку шкільних предметів було й суспільствознавство. На думку Наркомосу, програма із суспільствознавства повинна активно сприяти підвищенню загальноосвітнього рівня учнів допоміжної школи, посилювати політичну обізнаність розумово відсталих дітей, готувати учнів до посильної участі в будівництві соціалістичного суспільства.

Згідно з новими планами, зміст освіти в допоміжній школі повинен становити навчальний матеріал, який тісно пов'язаний із соціальним оточенням. Лише на початку 30-х років ХХ століття спостерігається

підвищення уваги до суспільствознавства. Дбаючи про конкретність та утилітарність змісту навчання, дефектологи на перші позиції почали виводити суспільствознавчу та ідейно-політичну тематику. На їх думку, суспільствознавчий матеріал обов'язково повинен пронизувати всі навчальні дисципліни, всі сторони життя школи й діяльності дитячого колективу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у другій половині 20-х – на початку 30-х років ХХ століття допоміжна школа зайняла свою нішу в ідеологізованій системі єдиної трудової школи СРСР. Перед нею ставилися ті самі завдання, що й перед масовою школою – комуністичне виховання підлітків. У цілому допоміжна школа мала яскраво спрямовану трудову орієнтацію. Комуністичне й трудове виховання розглядалося як головний засіб компенсації та соціалізації розумово відсталих дітей. Гуманітарні предмети визначалися другорядними. Шкільний курс «Суспільствознавство» викладався учням у межах розділу «Суспільство» і був тісно взаємопов'язаним з іншими розділами: «Праця» та «Природа».

Зазначена стаття не вичерпує всієї інформації про стан викладання суспільно-історичного матеріалу у спеціальних навчальних закладах для розумово відсталих дітей на території України у 20-х – 30-х роках ХХ століття та потребує більш детального вивчення цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтина И. Л. Общественно-педагогическое образование в общеобразовательных школах Уральской области в 1920-е гг. / И. Л. Бахтина // Актуальные вопросы теории и методики общего и профессионального исторического образования. – Вып. 1. – Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2011. – С. 52–62.
2. Бондар В. І. Історія олігофренопедагогіки : підручник / В. І. Бондар, В. В. Золотоверх. – К. : Знання. – 2007. – 375 с.
3. Лыжина О. А. Формирование исторических представлений у младших школьников на уроках исторической пропедевтики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. А. Лыжина. – Екатеринбург, 2004. – 179 с.
4. Смирнова Л. В. Инновационные подходы к обучению истории умственно отсталых школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Лариса Валентиновна Смирнова. – СПб., 2000. – 167 с.
5. Умственно отсталый ребенок: очерки изучения особенностей высшей нервной деятельности детей-олигофренов / под ред. А. Р. Лурия. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 203 с.
6. Функции и структура методов обучения / под ред. В. А. Онищука. – К. : Радянська школа, 1979. – 160 с.

РЕЗЮМЕ

Косенко Ю. М. Особенности преподавания общественно-исторического материала умственно отсталым ученикам в 20-х – начале 30-х годов ХХ века.

В статье освещается проблема изучения общественно-исторического материала умственно отсталым учениками в Украине в первые послереволюционные годы, раскрывается вопрос становления системы учебных заведений для лиц с нарушениями интеллектуального развития в 20-х – начале 30-х годов ХХ столетия. Исследованы средства, методы и приемы обучения умственно отсталых детей общественно-педагогическому во вспомогательных школах УСРР.

Проанализированы взгляды советских ученых-дефектологов на проблему преподавания общественно-исторического материала умственно отсталым школьникам. Осуществлен анализ содержания программного материала общественно-исторических дисциплин вспомогательной школы.

***Ключевые слова:** умственно отсталые дети, обществоведение, история, методика, вспомогательная школа.*

SUMMARY

Kosenko Y. Peculiarities of teaching mentally retarded students social-historical material in 20 – early 30 of XX century.

Since 1918 the Soviet authorities organized for mentally retarded children special schools. The new government abolished history as an independent course from the list of courses of school education. History replace various school subjects such as «Knowledge about the country», «Social Science», «Knowledge about the life», «Ethnology».

Under the new program children were taught the laws of socialist revolution and the Soviet system, formed an idea of the historical process as a history of the people, their hard work and struggle for a better life. At this time in a special school actively implemented elements of social and political education of mentally retarded children by involving them for a revolutionary celebrations and meetings with participants of revolution and participants of the events of the Civil War.

Much attention is paid to correction schools study regional history as the basis for development of students' patriotism and love for their land and homeland. Mentally retarded children organized tours and meetings with various professions, which introduced a production process of local enterprises, equipment, terrain and its natural resources and more.

Studying the problem of teaching methods of social and historical material in the special school, it should be noted that in the 20th of the last century teachers practically did not consider individual cognitive capabilities of each child.

In 1925 were introduced the new comprehensive training programs. Teaching material was composed of studies about their native land and was associated with seasonal pictures of nature and work of the people at that time. There has been introduced some historical information for a better understanding of our children.

The leading methods of work in this period were: visual method, labor, sightseeing, independent work and dramatization method.

During the 20 – early 30 of XX century special schools gradually become like the rest of the schools, and its specific function – to overcome the failure of children with mental retardation was partially destroyed.

In 1932, special school becomes seven-year. Among the list were school courses and social sciences. According to the People's Commissariat of Education, a program of social sciences should contribute actively to the raise of the overall level of mentally retarded children, strengthen political awareness of mentally retarded children prepare children for feasible participation in the construction of a socialist society.

The content of the course «Social Science» offered children to study such questions as the origin of man, primitive communism, the development of the family. Great difficulties in the assimilation of social science have been linked to the lack of textbooks. Thus, in the first years of Soviet power was not the only way the problem of teaching mentally retarded students history. Programs and textbooks that were used until 1917, were canceled, and the course of history was reorganized and integrated with other training courses.

***Key words:** mentally retarded children, social science, history, methods, special school.*